

ПАНІ ДОМУ: ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА ОЛЬГИ-МАРІЇ ФРАНКО З БІЛЕВИЧІВ

У статті висвітлено життєвий шлях та психологічний портрет Ольги-Марії Франко з роду Білевичів. Важливу увагу зосереджено на її пристрасті до кулінарства та написання кулінарних книг. Авторка реконструює ключові події життя подружжя Петра та Ольги-Марії Франків, а також труднощі та обставини, які довелося пережити їхній сім'ї при радянському режимі. На підставі спогадів окреслено характер та звички Ольги-Марії.

Ключові слова • Ольга Франко, біографія, Петро Франко, кулінарія, «Перша українська загаль-но-практична кухня», «Всенародня кухня».

До 125-літнього ювілею від часу народин Ольги-Марії Франко з Білевичів

Ім'я Ольги Франко в Галичині та й поза її межами доволі знане, хоча й оповите пеленою легенд та домислів. Через відоме прізвище її часто плутають з дружиною Івана Франка. Уся справа в тому, що у родині відомого класика було дві Ольги Федорівни Франко. Перша, Ольга Франко з Хоружинських (1864–1941), родом зі Слобідської України 4 (16) травня 1886 року стала дружиною Івана Франка. А друга, Ольга-Марія Франко з Білевичів (1896–1987), 4 лютого 1919 року вийшла заміж за сина письменника – Петра Франка. Тож гарно було б, щоб ми їх усе-таки розрізняли: свекруху і невістку.

Властиво відомою галицькою кулінаркою і авторкою низки куховарських книжок була саме невістка письменника, тобто Ольга-Марія Франко з Білевичів. Народилася вона у розпалі гарячого, спекотного літа наприкінці позаминулого століття у родині греко-католицького священника. Сталося це в Австро-Угорській імперії, а точніше у селі Вирові Кам'янецького повіту (нині Кам'янка-Бузький район Львівської області) 23 липня 1896 року, якраз у переддень пам'яті святої рівноапостольної княгині Ольги. Тож дівчинку, як і велів християнський звичай, назвали Ольгою. При хрещенні вона отримала ще й друге ім'я – Марія.

Ольга-Марія була четвертою, наймолодшою, дитиною у сім'ї отця Теодора Білевича та Ольги з Базилевичів¹. Її дитинство минуло у селах Вирові та Побужани у колі великої священничої родини. Її мати, Ольга з Базилевичів, також була донькою священника. Священником був її стрийко (рідний брат тата) Михайло, зі священничої родини походила її стрийна Аделя. За священника вийшла невдовзі заміж і її найстарша сестра Анізія... Такі шлюби у той час були характерними між представниками духовенства і вважалися доброю «партією» для попівен.

Тож виховувалася Ольга у глибоко релігійному середовищі, у якому прийнято було щонеділі ходити до церкви, вшановувати свята християнського церковного календаря, колядувати на Різдво, пекти паски на Великдень, запрошувати гостей на храмовий празник, гоститися на іменини. Насправді збереглося мало відомостей про цей період життя Ольги Білевич. Не знаємо, наскільки ретельно вона молилася і як уважно слухала у церкві проповіді свого батька, однак з певністю можемо сказати, що саме з батьківського дому вона винесла оте замилювання до куховарства. Особливим чаром для неї, ще малої дитини, були оповиті приготування на кухні у часі Різдва, Великодня чи храмового празника, коли всі діти мали відповідальне заняття: чистили горіхи, вирізали з тіста медяники, накладали варення на печиво і потім... вилизували його! А вся хата наповнювалася ароматами крухого печива, м'ясної печені, гострої вудженини (копченостей) та інших усіяких смакот.

З 1911 року сім'я замешкала у невеличкому містечку Буську (за 50 км від Львова). Тут отець Теодор став парохом-деканом церкви Святого Миколая. А його донька Ольга навчалася в українській реальній приватній гімназії імені Маркіяна Шашкевича. Це був час, коли не всі батьки розуміли потребу навчання дівчат у гімназіях. Лише 1/5 від усієї кількості учнів Буської гімназії склали дівчата. І те, що серед гімназисток була й наймолодша донька буського пароха, було не випадковим. Адже о. Теодор був одним із тих ентузіастів, стараннями яких і було відкрито у Буську українську реальну приватну гімназію

---

¹ Подружжя Теодора Білевича (роки життя: 20 червня 1859 – 17 жовтня 1914) і Ольги з Базилевичів (роки життя: 1862 – 30 серпня 1958) мало четверо дітей: *Анізію, Олександра, Леонтину та Ольгу-Марію*. Найстарша Анізія (роки життя: 11 січня 1889 – 21 січня 1949) була одружена з парохом Сильвестром Калиневичем (роки життя: 10 травня 1884 – 3 жовтня 1954), який був особистим співвідником Ольги Франко з Хоружинських. Подружжя Анізії і Сильвестра Калиневичів мало двоє синів: Славка (16 лютого 1911 – 13 серпня 1913) і Богдана. *Олександр Білевич* (роки життя: 10 березня 1892 – 11 січня 1981) після закінчення правничого факультету Львівського університету працював бухгалтером Наукового товариства імені Т. Шевченка, музею Івана Франка та природничого музею у Львові. У шлюбі з Іреною Білевич мав доньку Іванну (Інну). *Леонтина Білевич* (роки життя: 1895–1932) була вчителькою Буської жіночої і чоловічої школи, просвітянкою, членкинею управи кружка «Рідна школа» Українського педагогічного товариства у Буську. Померла у молодому віці. Одружена не була.

ім. Маркіяна Шашкевича². Він узагалі був людиною дуже діяльною і небайдужою: активний просвітянин і член Руського педагогічного товариства, він добре розумів потребу освіти для своїх краян. Можливо, й тому, що походив із родини сільських мельників і завдяки своїй наполегливості і таланту «вибився у люди», здобувши духовну освіту.

29 жовтня 1911 року учні Буської гімназії, а разом з ними і Ольга Білевич зі своїм старшим братом Олександром (10 березня 1892 – 11 січня 1981), взяли участь у відкритті пам'ятника Маркіянові Шашкевичу на Білій Горі біля Підлисся.

Пам'ятник будителеві галицького краю у вигляді височенного хреста на масивному гранітному постаменті символізував прагнення до світла, науки, культури та прогресу. З часу його відкриття біля нього щорічно у першу неділю серпня відбувалися народні свята та збиралася національно свідомі громадяни (ця традиція обірвалася з приходом на терени Західної України радянської влади). Тож відкриття цього пам'ятника не лише було знаменною подією в історії національно-визвольного руху Західної України, а й стало знаковою віхою в особистій біографії Ольги Білевич та Петра Франка. Бо ж саме на цьому святі 15-літня Ольга та 21-літній Петро Франко познайомилися особисто.

Від того часу енергійного і непосидючого парубка усе більше тягло до отієї стрункої русявої голубоокої дівчини з лагідним поглядом, яка виявилася рідною сестрою його гімназійного товариша Олександра Білевича. Імпонувало Петрові і те, що Ольга Білевич виявляла таке ж замилювання до руханки (так у Галичині називали спорт), як і він. Одначе не спорт приніс їй славу...

З початком першої світової війни Ольга Білевич втратила батька. 17 жовтня 1914 року отець Теодор Білевич помер. 28 травня 1916 року відійшов у інший світ і батько Петра Франка – відомий український мислитель і письменник Іван Франко. Сам Петро Франко воював тоді у лавах Українських Січових Стрільців, де здобув не одну перемогу і нагороду. Одначе серце його щоразу повертало до Буська...

Можливо, саме тому, коли у листопаді 1918 року Петро Франко займався формуванням авіаційного відділу УГА, він, оглянувши летунські майданчики Рогатина, Стрия, Тернополя, Станиславова (нині м. Івано-Франківськ), не випадково зосередив свою діяльність саме у м. Красному. Згодом, описуючи цей свій період життя, він згадував, що саме у Красному «були чудовий летунський майдан, знамениті гангари на літаки, бараки для старшин та стрільців і багаті варстати, в яких були добірні станки для точення, стругання, кування, відливання і т. д.»³. До усіх цих аргументів, що їх наводив Петро Франко у статті

---

² Див.: Савчин І. Буськ у вирі століть. Львів: Львівські новини. 1996. С. 83.

³ Франко П. Летунський відділ УГА // Літопис Червоної Калини. Львів, 1937. Чис. 10. С. 3–4. Див. також: Тихолоз Н. Петро Франко про Летунський відділ УГА URL: <https://frankolive.wordpress.com/2020/04/10/петро-франко-про-летунський-відділ-уг/>

«Летунський відділ УГА», мабуть, треба було б додати ще і те, що м. Красне розташоване усього 5 км від Буська... Саме того Буська, у якому на нього чекала кохана... У 1918–1919 роках Ольга Білевич викладала українську мову у жіночій школі у Буську.

4 лютого 1919 року Ольга Білевич та Петро Франко одружилися у с. Полоничній⁴, де жили родичі молодої. Шлюб благословив парох цього села Микола Білевич (рідний старший брат о. Теодора Білевича, батька нареченої). Свідками були парох с. Берлина (Бродівського р-ну Львівської обл.) Климентій Базилевич та теолог Лев Кедринський (зять пароха Миколи Білевича). На весіллі у с. Полонична були присутні старшини з Летунського відділу УГА. Перші місяці після одруження молода сім'я жила в Красному. Тоді у Красному разом з дружинами відбували службу також і полковники Борис Губер та Джамбулат Кануков, сотники Іван Шестаків та Нікандер Залозний. Дружини летунів, як згадував Петро Франко, «поділяли з чоловіками всі їх радощі і горя»⁵.

Уже одразу наступного дня по весіллі Петра та Ольги Франків сталася трагедія... Коли весільні гості, згадував Петро Франко, «на другий день виїхали з Полоничної до Красного, ніяк не можна було сподіватися, що для багатьох із них це буде остання дорога»⁶. Увечері 5 лютого 1919 року під час навчань на летунських курсах полковник Борис Губер демонстрував устрій летунської бомби. Бомба вибухнула в нього в руках, забравши життя восьми пілотів Летунського відділу. Тоді у Красному від вибуху авіаційної бомби загинув цвіт летунства УГА: полковник Борис Губер, поручник Василь Томенко, поручник Олекса Басан, Орест Гумецький, хорунжі Михайло Нестор, Джамбулат Кануков, Осип Швець, Іван Лупул. Шістьох із них поховали у спільній могилі у Красному. Надгробну промову над своїми товаришами виголосив Петро Франко...⁷

14 квітня 1919 року Петро Франко отримав наказ виїхати до м. Білгорода (Београд, Белград), столиці Королівства сербів, хорватів і словенців (нині

⁴ Нотаріально завірена копія свідоцтва про одруження Петра Франка і Ольги-Марії Білевич зберігається у фондах Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка (ЛМІФ. Інв. № 1141 ор.). Щоправда, Р. Горак, покликаючись на цей документ, чомусь вказує, що пара одружилась у м. Красному (*Горак Р.* Спогади невістки Івана Франка Ольги Білевич. Поема Івана Франка «Іван Вишенський» в перекладі польською мовою Петром Франком // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. Львів: Априорі, 2013. Вип. 13. С. 282). Цікаво, що дослідник при цьому також пише, що цей шлюб відбувся 1920 (а не 1919) року. Хоча і свідоцтво про шлюб, і спогади самого Петра Франка вказують на те, що шлюб і весілля відбувалися у с. Полоничній (див.: *Тихолоз Н.* Петро Франко про Летунський відділ УГА. URL: <https://frankolive.wordpress.com/2020/04/10/петро-франко-про-летунський-відділ-уг/>)

⁵ *Франко П.* Летунський відділ УГА // Літопис Червоної Калини. Львів, 1937. Чис. 11. С. 11.

⁶ *Там само.*

⁷ Докладніше про це див.: *Тихолоз Н.* Петро Франко: Формула долі. (Життєпис на тлі доби): монографія. Львів: [Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка], 2021. С. 73–83.

Сербія) з місією Червоного Хреста в справах полонених колишньої австрійської армії, а згодом перебрався до Відня. 1920 року до Відня приїхала до чоловіка й Ольга, де вона записалася на дворічні курси кулінарії при Вищій школі сільськогосподарства (відділ кулінарії). До 21 травня 1922 року подружжя осіло у Відні, а точніше, місцем їхнього мешкання стало курортне містечко Баден (26 км від Відня; вул. Marchetstrasse, 35). З віденського побуту подружжя Петра та Ольги Франків збереглося і перша їхня спільна світлина.

Про Відень цього часу Дмитро Дорошенко згадував:

«На вулицях впадало у вічі велике число жебраків, особливо інвалідів. Попід костьолами і просто на вулиці попід муrom сиділи молоді інваліди, безрукі та безногі, й просили милостиню. По рестораціях годовано дуже скупно, і щоб з'їсти добрий обід, треба було заплатити великі гроші. По крамницях ніде не видно було їстівних продуктів, таких як ковбаси, сир, хліб; за масло або за сало й згадувати не доводилось. Каву давали скрізь лише чорну, з червоним, нерафінованим цукром. Одинокий порівнюючи дешевий продукт був – вино. Поза тим скрізь панував "Ersatz" і по каварнях непідроблену та нефальсифіковану подавали саму лишень воду, котра, як звісно, у Відні дуже добра й здорова. Але все-таки Відень бавився, як звичайно; театри, концерти, кіно, каварні були повні, тільки що тон задавали тепер не автохтони, а чужинці»⁸

Попри те, що Перша світова війна внесла корективи у фешенебельне життя австрійської столиці, Відень усе ж залишався тим містом, де галичани почували себе комфортно, «як вдома». А поза тим у національно-свідомого українства у цей час було сильне відчуття втрати раю. Україна після Першої світової війни та поразки національно-визвольних змагань уже не могла бути такою, як до війни. А тому виникало закономірне бажання зберегти, законсервувати релікти попереднього довоєнного життя, зафіксувати здобутки того «втраченого світу», відновити тяглість традицій, штучно перерваних війною. А відтак – закласти підґрунтя для майбутнього відродження нації.

Ймовірно, що саме тоді і виник у подружжя задум зібрати, упорядкувати і видати кулінарну книгу, яка б зафіксувала український куховарський досвід. Натхненна цією ідеєю Ольга почала працювати. І тут-таки, у Відні, 1921 року у новозаснованому видавництві Петра Франка «Франко Син і спілка» мала вийти і перша кулінарна книжечка Ольги-Марії Франко «Кухня в таборі». Щоправда, це видання, вихід якого було заанонсовано у серії «Пластовий книгозбір» (Вип. 4), так і не з'явилося друком⁹.

---

⁸ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 роки). Київ: Темпора, 2007. С. 457–458.

⁹ Про видавничу серію «Пластовий книгозбір» Петра Франка див. :Тихолоз Н. Петро Франко: перерваний політ. Студія третя. На руїнах старої Європи: з Білгорода до Відня URL: <https://frankolive.wordpress.com/2020/02/19/петро-франко-перерваний-політ-3/>; Тихолоз Н. Петро Франко: Формула долі... С. 87–94.

22 травня 1922 року подружжя Франків повернулося в Галичину. Ольга була при надії... Збільшення сім'ї вимагало стабільного мешкання та заробітку. У полонізованому Львові Петро Франко не міг знайти собі місця праці, а тому з 11 вересня 1922 року влаштувався контрактним учителем у Коломийську державну гімназію. Ольга ж деякий час залишалася мешкати у своїх родичів у с. Полонична, де і народилася їхня старша донечка Віра-Марія (31 січня 1923, с. Полонична Кам'янка-Бузького району – 31 січня 1996, м. Львів). Невдовзі до чоловіка переїхала й Ольга. Уже тут, у Коломиї, народилася молодша донечка подружжя Франків Іванна-Олександра, яку у сім'ї лагідно зватимуть Асею (24 січня 1925, м. Коломия – 20 травня 1978, м. Львів).

У коломийський період свого життя Ольга Франко займалася домашнім господарством, виховувала дітей, займалася спортом. Зокрема 8–11 вересня 1927 року вона брала участь у краєвих ситківкових (тенісних) змаганнях у Львові, де у парній грі з Галею-Оленою Федак-Шепарович перемогла Анну Говикович-Рожанківську і Ольгу-Марію Струмінську (яка, до речі, 1939 року стане дружиною Семена Стефаника)¹⁰. Наступного 1928 року у тих-таки змаганнях, що відбувалися 27–30 вересня, Ольга Франко у парі з пані Семейонівною з Коломиї також здобула перемогу¹¹.

А поза тим Ольга-Марія Франко активно працювала над кулінарною книгою, упорядковуючи свої рецепти. Відтак тут, у Коломиї 1929 року вийшла її книга «Перша українська загально-практична кухня», ґрунтовну передмову до якої написав Петро Франко.

25 липня 1930 року Петра Франка звільнено з посади вчителя. У цей час посилюються утиски польської влади щодо усіх проявів українства. Наслідком акції пацифікації стала заборона «Пласту», закриття українських приватних шкіл та арешти неугодних. Під підозру потрапила і родина Франків, так що однієї ночі, як згадувала Анна Франко-Ключко, сестра Петра, «поліція обступила хату, в якій жив з родиною, вдерлася до середини та цілий день і цілу ніч перешукувала мешкання. Все перевернули й перетрясли, але ніхто з поліцаїв не догадався заглянути до старого куфра, що стояв на ґанку і був битком набитий підпільною літературою, «Сурмою» і ін. У цьому куфрі мама [тобто Ольга Франко з Хоружинських, мати Петра Франка. – Н. Т.] привезла колись з Києва своє придане і, може, серце мами охороняло свою найлюбішу дитину!»¹².

Тож деякий час (1930–1931) сім'я мешкала в с. Потеличі, поблизу Рави-Руської, де Петро Франко працював директором районної молочарні.

¹⁰ Краєві ситківкові змагання // Нова хата. 1927. Чис. 10. С. 5.

¹¹ Ситківкові змагання // Нова хата. 1928. Чис. 11 (листопад). С. 19.

¹² Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина. Спомини. Торонто: Ліґа визволення України, 1956. С. 96.

А у 1931–1936 роках Ольга Франко разом з чоловіком та доньками виїхала до Харкова. Там Петро Франко працював науковим співробітником у науково-дослідних інститутах прикладної фізико-хімії та молочної промисловості.

У Харкові Ольга з чоловіком та двома доньками Вірою та Іванною замешкали на Холодній Горі (пров. Петрашевського, 8). Це був спеціальний район неподалік від знаменитої тюрми, відведений для іноземних спеціалістів, який охороняла міліція. Провадити широке «світське» життя було заборонено. Не можна було ходи в гості і приймати у себе відвідувачів. Спілкування з радянськими громадянами було обмежене: контактувати можна було лише на роботі у службових приміщеннях або у публічних місцях. За дотриманням усіх цих вимог суворо стежили.

Донька Петра Франка, Віра (яка у той час ходила до Харківської середньої школи соцвиху №20 ім. Івана Франка, що знаходилася на вул. Іллінській, 40) згадувала:

«Ми жили в Харкові у відгородженій зоні для іноземців. Нас “оберігали” солдати і навіть у школу мусили їздити машиною. Одного разу після уроків я втікла з своєю подругою. Мене дуже швидко найшли, але постраждав шофер, який недогледів мене. ... Ми, діти, мусили гратися лише з дітьми “з нашої зони”. Це були діти іноземців, яких батьки працювали в Харкові. Інших дітей до нас не допускали. А як просили “пустіть дітей”, то нам солдат говорив “Не положено!”»¹³.

Жили наче в гетто... Сталінський тоталітарний режим дедалі сильніше входив у свої права. У столиці радянської України Петро та Ольга Франки стали очевидцями голодомору (дітей Віру та Асю вдалося відправити до Львова). Звісно, самі вони як польські громадяни у радянському просторі не потерпали від голоду, бо користувалися спеціальним магазином для іноземців. Але усе ж виснажені голодом німечні люди, опухлі діти, яких вони бачили щодня на вулицях Харкова, не могли залишити їх байдужими. Отримані за спецпайком продукти не лізли до горла після жажливих видовищ щоденної голодної смерті... Таємно ділилися хлібом з людьми на вулицях попри заборону спілкуватися з місцевим населенням. Декого таки вдалося врятувати, ось як землячку-інженера, яку вони прилаштували до себе куховаркою. Допомогли тоді також і іншим людям, чиїх імен сьогодні не знаємо.

1933 року Ольга Франко приїжджала з доньками з Харкова на відкриття пам'ятника Іванові Франку на Личаківському цвинтарі¹⁴.

20 липня 1936 року Петро й Ольга Франки виїхали у відпустку до Львова. Небога Петра Франка, Зеновія Франко, а за нею і дослідники Юрій Кучабський

---

¹³ Франко В. Дещо про себе. (З родинного архіву світлої пам'яті Надії Франко).

¹⁴ Франко О. Мої спогади про родину Івана Франка / Публ. В. Бонь // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. Львів, 2008. Вип. 8. С. 152.

та Петро М. Франко писали, що це сталося у грудні 1936 року¹⁵. Одначе документи свідчать про те, що Ольга і Петро Франки повернулися додому 22 липня 1936 року (на це вказує печатка залізничної поліції у Здолбуніві у паспортах Ольги і Петра Франків¹⁶). Наступного дня (23 липня) вони замельдувалися до побуту у Львові за адресою по вул. Понінського, 4¹⁷. Восени вони мали намір повернутися до Харкова, але їм не продовжили візу...

Одначе радянська система невдовзі таки наздогнала їх у Львові. 19 вересня 1939 року у квартиру на вул. Обертинській, 30 (нині це вул. Зарицьких), у якій мешкали Франки, вдарила німецька граната, а вже 21 вересня до Львова вступила радянська червона армія...

За той короткий львівський період, тобто ще до подій «золотого вересня» 1939 року, Ольга та Петро Франки встигли видати низку кулінарно-господарських книг, над якими працювали у Харкові. Так, 1937 року у Львові накладом Петра Франка виходить з друку друга кулінарна книжка Ольги-Марії Франко «Всенародна кухня». Ця книга, на відміну від попередньої «Перша українська загально-практична кухня», містила рецепти страв, що були згруповані за рами року (весна, літо, осінь і зима) та часом дня (сніданки, обіди і вечери) та були зорієнтовані на сімейне ощадне харчування. 1939 року з-під пера уже Петра Франка у Львові виходять ще дві книжки: «Городина та її вирощування» та «Перерібка ягід та овочів». У своїй автобіографії Петро Франко згадував, що у Харкові він написав ще й працю «Безалкогольні напитки». Тож кулінарія у сім'ї Франків була справою не лише «жіночою», а й мала вагомий «чоловічий» вимір.

З приходом радянської влади у Західну Україну родина Франків потрапляє у «золоту клітку». Петро Франко як нащадок відомого класика отримує від нововспеченої влади цілу низку привілеїв: у жовтні 1939 року його обирають членом Повноважної комісії Народних зборів Західної України, він стає делегатом Народних зборів до Москви та Києва, 1940 року – депутатом Верховної ради УРСР, деканом товарознавчого факультету Українського державного інституту радянської торгівлі у Львові (нині Львівський торговельно-економічний університет), а також першим директором новоствореного Літературно-меморіального музею Івана Франка у Львові, що його було офіційно відкрито 10 жовтня 1940 року.

До музейної праці долучається і Ольга-Марія з Білевичів. Вона збирає матеріали та спогади про письменника, у грудні 1940 року відбуває експедицію до

---

¹⁵ Див.: Франко З. За невідомих обставин // Аксіоми для нащадків. Українські імена у світовій науці. Зб. нарисів / Упоряд і передм. О. К. Романчука. Львів: Меморіал, 1992. С. 349; Кучабський Ю., Франко П. Петро Франко (сторінки життя). Львів, 1999. С. 74.

¹⁶ ЦДІАЛ. Ф. 640. Оп. 1. Од. зб. 9. Арк. 16 зв.; Оп. 1. Од. зб. 3. Арк. 21.

¹⁷ ЦДІАЛ. Ф. 640. Оп. 1. Од. зб. 9. Арк. 21 зв.; Оп. 1. Од. зб. 3. Арк. 22.

Чернівців, разом з іншими співробітниками займається підбором матеріалів до першої експозиції музею, пише короткі справоздання (повідомлення) до тогочасної преси про літературно-мистецькі події та імпрези, що відбуваються у Музеї¹⁸, а на одній із нарад співробітників виголошує реферат на тему «Упорядкування міста», у якому йшлося про відновлення саду та облаштування прибудинкової території довкола вілли Івана Франка. У списку штатних працівників музею Івана Франка за 1940 рік значилося, що Ольга-Марія Франко як заступник директора з господарської частини «особливо багато праці вложила при ремонті будинку і впорядкуванню»¹⁹. У фондах Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка зберігся також автограф (писаний рукою Петра Франка) та машинопис статті «Іван Франко і антикварні»²⁰, під яким стоїть також прізвище Ольги Франко.

А поза тим, вона як дружина депутата у 1940–1941 роках діяльно допомагала жінкам «ворогів народу». Її добру душу з вдячністю згадували Ірина Радловська та Марія Струтинська, чоловіки яких перебували під арештом за антирадянську діяльність та сиділи у той час у тюрмах на Лонцького та в Бригідках (тюрма №4). Попри так звану «неблагонадійність» цих жінок в очах радянської влади, Петро Франко як директор не побоявся взяти їх на роботу в Музей, а Ольга з Білевичів сама вручала їм виклопотані таємно перепустки на побачення з чоловіками. Постать Ольги Франко як «гарної, молоді ще білявки з тонким обличчям, незвичайно елегантно вдягнутої» періоду 1940–1941 років змалювала Марія Струтинська (відома також як письменниця під псевдо Віра Марська) у романі «Буря над Львовом» (1952).

Нерідко Ольга Франко як «пані директорова» та заступниця директора Музею Івана Франка у Львові змушена була контактувати і з усякого роду неприємними «типами», радянськими журналістами-сексотами, що часто любили навідуватися до Музею. Особливо серед них виділялися два євреї, Коллін та Зельман (їх навіть називали жартома спілкою «Коллі – Зельма»), що дуже активно співпрацювали з НКВС. Вони приїжджали до Музею на невеличкому ясно-червоному авто і протекційно та безапеляційно прямували одразу у фонди (доступ у які був лише за спеціальним дозволом директора!), безцеремонно

---

¹⁸ *Franko O.-M. Wieczór w Muzeum Iwana Franki* (ЛМІФ. Інв. №789 оп.) Див. також; *Франко О.-М. Літературний вечір в музею І. Франка* [26.10.1940] // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові: перші кроки (документи і матеріали про створення музею Івана Франка у Львові). Львів: Апіорі, 2012. Вип. 12. С. 73–74; *Франко О. Літературний вечір в музею Івана Франка* [16.11.1940] // *Там само*. С. 87–90; [Франко О.] Літературний вечір в музею Івана Франка. Львів, 7.12.1940. // *Там само*. С. 93–95.

¹⁹ *Матеріали організаційно-виробничої діяльності музею. Списки штатних працівників (1940 р.)* // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. Львів: Апіорі, 2012. Вип. 12. С. 340.

²⁰ ЛМІФ. Інв. № 50, 50а.

вивідуючи у співробітників, хто над чим працює. Нерідко траплялось і так, що допитливий Коллін буквально витягав з рук чи з-під носа музейників папери, над якими вони працювали! Поспілкувавшись зі співробітниками, він потім ще довго нипав по експозиції Музею, розглядав нові і старі видання у вітринах, винохував матеріал для своїх статей і для доносів. Шляхів пошуку інформації він знав багато. М. Струтинська згадувала:

«Він [Коллін. – Н. Т.] заявляв, наприклад, дружині директора, яка відмовляла йому права шниряти по музею:

“Ольга Федорівна, про ваш музей погане говорять”.

“А що саме?” – питалася холодно вона. – “Говоріть ясно”.

“Кажуть, що у вас тут висить фото ворога народу, що книжки у вас якісь недо-зволени, що тут працюють петлюрівці”.

“Ви не турбуйтеся нашими фото та книжками, це річ Н[ародного] К[омісаріату] О[світи], якому ми підлягаємо. А що ще там кажуть – хіба варто це повторяти? От, про вас кажуть, наприклад, що ви покрали якісь автомашини, що їздите сюди й туди, торгуєте одягом. А хіба це правда?..”²¹.

Попри удаваний спокій дружини директора, ситуація усе ж не була такою спокійною. Напруга довкола музею та особи Петра Франка наростала.

Червень 1941 року докорінно змінив життя Ольги-Марії Франко. Об 11 годині 28 червня 1941 року, саме у день народження її чоловіка, подружжя історія Ольги та Петра Франків обірвалася. Того фатального дня радянська влада «евакуувала» Петра Франка: він сів у автівку (за іншими даними – у фіакр), що повезла його від будинку Антонія Ув'єри поряд із батьківським домом, у якому тоді мешкав, до залізничного вокзалу. Через кілька днів буде лише одна невимовно коротка телефонна розмова. «Я в Києві», – повідомив Петро Франко... і далі довгий гудок і пауза. Пауза тривалістю в усе наступне життя Петрової дружини...

Ольга Франко чекатиме і не втрачатиме надії. Оксана Сенатович писала:

«Ольга Федорівна Франко прожила довге життя. Ще на своє 90-річчя готувала гостину для своїх рідних: дочок, внуків і правнуків. До 91-го року життя Ольга Федорівна варила і пекла, весь час чекаючи, що відчиняться двері і на порозі з'явиться її чоловік. Тому стіл щоденно накривала сніжно-білою скатертиною, бо Петро Іванович був педантом у побуті, завжди болісно сприймав порушення чистоти і гармонії»²².

Одначе вона так ніколи і не довідалася, що сталося з чоловіком, як цього напевне не знаємо і ми. Найновіші документи з московських спецархівів з грифом «совершенно секретно» сьогодні переконують нас у тому, що Петра Франка було знищено на початку липня (можливо 9 чи 10 липня) 1941 року.

²¹ С[трутинська] М[арія] З-поза лаштунків радянської журналістики («Коллі» і «Зельма») // Українські щоденні вісті. 1941. Чис. 43. Від 24. VII. С. 6.

²² Сенатович О. Серце кухні // Франко О. Практична кухня. Львів: Каменяр, 1991. С. 7.

Із втратою Петра Франка Ольга втратила і значну частину себе...

А поза тим доля не переставала випробовувати її на міцність. Випробування йшли за випробуваннями...

Володимир Дутко, син багатолітньої працівниці Музею Івана Франка Софії Дутко (яка, до речі, у той час мешкала у підвальному приміщенні будинку Івана Франка), згадував:

«Добре пригадую початок війни і арешт Петра Франка. Я бачив, як з двору будинку Ув'єри виїхав фіакр з двома енкаведистами, які сиділи на задньому сидінні з прищепленими до гвинтівок оголеними багнетами, а між собою посадили Петра Франка і повезли вниз вулицею. Мама казала, що Ольга Федорівна [йдеться про Ольгу з Хоружинських. – Н. Т.] дуже побивалась за улюбленим сином, перестала приймати їжу, плакала за ним і це, напевно, прискорило її смерть»²³.

Ольга Франко з Хоружинських дуже сумувала за сином Петром. «Раз-у-раз допитувалася: “Де Петрусь, чому не приходять Петрусь?”», – розповідав Тарас Франко²⁴.

Невимовно боліла душа і в Ольги з Білевичів... Але, втративши чоловіка, усе ж намагалася уберегти стареньку свекруху від негативних емоцій, приховувала від неї правду про початок війни та «евакуацію» Петра Франка. Врешті у ніч на 15 липня 1941 року Ольга Федорівна Франко (з Хоружинських) померла. Разом із Марією Деркач невістка, Ольга з Білевичів, зайнялася організацією її похорону²⁵.

Як комісар Музею Івана Франка (бо ж після «евакуації» Петра Франка саме її було призначено 4 липня 1941 року комісаркою Музею) Ольга з Білевичів мусила подбати про збереження цінних меморіальних речей, які могли втратитися під час Другої світової війни. З будинку, в котрому мешкала зі своєю сім'єю (яка у цей час уже стала проскрибованою і вважалася сім'єю «ворога народу»), її з доньками виселили: будинок Ув'єри зайняв німецький губернатор, Ольга ж переїхала на вулицю Снопківську.

У вересні 1941 року фашисти заарештували і відправили у централізовану тюрму на Лонцького її старшу доньку Віру-Марію. Ольгу кілька разів

---

²³ Спогади Володимира Дутка / Публ. Р. Горак // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. Львів, 2007. Вип. 7. С. 183.

²⁴ Тихолоз Н. «Відваги не тратила...»: Ольга Франко очима сина (забутий некролог Тараса Франка на смерть матері) // Науковий вісник Національного музею Івана Франка. Львів, 2019. Вип. 2 (22). С. 165.

²⁵ Спогади Софії Дутко про створення музею І. Франка / Публ. Р. Горак // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. Львів, 2007. Вип. 7. С. 175. Щоправда, сама Ольга Франко з Білевичів у дуже поважному віці писала, що вона не була на похороні своєї свекрухи (Франко О. Мої спогади про родину Івана Франка / Публ. В. Бонь // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. Львів, 2008. Вип. 8. С. 152).

викликали на допити. Неодноразово робили обшуки у її помешканні. Серце матері обливалося кров'ю... Історія Віри Франко стала ще однією драмою розбитого серця Ольги Федорівни... Вісімнадцятилітньою дівчиною Віра Франко потрапила до німецького концтабору Равенсбрюк, а повернувшись додому, за іронією долі, знову 13 квітня 1946 року опинилася у тюрмі в Києві, а 28 листопада 1946 року була засуджена на п'ять років табору у Воркуті та довічне заслання у Сибіру. Додому вона змогла повернутися аж після смерті Сталіна 1953 року.

У старшому віці Ольга Франко зазнала ще одної непоправної втрати, яку переживала невимовно болюче. 20 травня 1978 року відійшла у засвіти після важкої онкохвороби її молодша і найулюбленіша донька Ася. Материнське серце розривалося від болю і розпуки. Після цієї смерті, як згадує її онучка Іванна Міліянчук, «ця сильна, строга, вольова жінка ураз змінилася, вона якось відразу стала стара, змучена і не та баба, яку я тільки що привела у лікарню»²⁶.

Особиста історія Ольги Франко тісно вплетена в історію її подружнього та сімейного життя. Бо ж і справді розказати історію цієї жінки неможливо, вийнявши її з контексту родини. Як неможливо розповісти історію її сім'ї, не вписавши її в історію рідного краю. Водночас сказати, що Ольга Франко була взірцевою донькою, дружиною та матір'ю – це, мабуть, сказати занадто мало...

Після знищення Петра Франка про неї не прийнято було говорити. Ніхто особливо і не цікавився її долею. Але вона тихо і впевнено несла свою ношу. Часом допомагала їй, присилаючи посилки із Канади, рідна сестра Петра Франка, Анна Франко-Ключко. Ольга з Білевичів упродовж усього життя підтримувала з нею теплі взаємини.

«Нам, працівникам музею, – розповідала мені дев'яностодволітня працівниця Музею Івана Франка Віра Бонь, – було заборонено мати зв'язки з Анною. Тому про її життя ми знали лише з розповідей Ольги Федорівни, яка листувалася зі своєю братовою, отримувала від неї “пачки” (посилки) з усячиною – переважно одягом на свою велику сім'ю, яка проживала бідно. Ольга Федорівна тоді проживала зі сім'єю доньки Асі, що була заміжня за Мирославом Галущакіом і в якій тоді було п'ятеро малих дітей. Окрім цього Ольга Федорівна допомагала доньці Вірі, у якій було дві маленькі доньки. Тому ці “пакунки” від Анни були суттєвою допомогою».

Своєю чергою, від Ольги Франко з Білевичів Анна Франко-Ключко отримувала інформацію про Музей Івана Франка у Львові. І цій інформації донька Франка вірила. Так що 1966 року музейні працівники отримали від Анни Франко-Ключко першого листа. У ньому донька Івана Франка писала:

²⁶ Міліянчук І. Спомини з діточих літ. [Машинопис]. Далі також покликаюся на ці мемуари.

«Повідомляю, що в моїм посіданню є сорочка І. Франка, ложка, яку він уживав, і декілька листів. Для того, що ті речі для мене представляють велику цінність, не можу їх посилати поштою. Добре би було, щоби хтось по них приїхав, от хоч би моя братанка Ася Франко. Вона би могла приїхати з екскурсією, зайти до мене і забрати речі. Дуже Вам буду вдячна, якщо Ви їй в цім допоможете.

З правдивою пошаною Анна Франко-Ключко.

27 січня 1966 р.»²⁷.

Іванні (Асі) Франко не дали тоді дозволу на поїздку до Канади. Але 1967 року змогла до України нарешті приїхати Анна Франко-Ключко²⁸. У своєму споміні «Тепло рідного краю» вона писала: «Лечу до Львова... мій сусіда, з яким я перекинулася кількома словами, запитує, чи хтось буде стрічати мене. Я відповідаю: "Не знаю"... Йду до будинку аеровокзалу і тут пізнаю усміхнені лица братової і її дітей»²⁹.

У Львові Анна увесь час мешкала у своєї братової, яка годувала її, як потім вона оповідала знайомим, усякими «смакотами». Ольга з Білевичів супроводжувала Анну в поїздках до Нагуєвичів, Калуша, Криворівні, Закарпаття.

Доля дарувала Ользі Франко з Білевичів довгий вік: померла на 91 році життя, 27 березня 1987 року (похована у Львові в родинному гробівці на 69 полі Личаківського цвинтаря). Ольга-Марія Франко діждала онуків, а їх у неї було семеро: Надія (1950–2018) та Іванка (1952 р. н.) – доньки Віри; Люба (1951 р. н.), Петро (1954 р. н.), Ірина-Орися (1957–1997), Адріана (1959 р. н.), Мар'яна (1961 р. н.) – діти Іванни. Щаслива бабуся діждала і правнуків... Тішилась усім цим дітлахам невимовно, хоча і не показувала цього з виду. Онучка Іванна Міліянчук згадує:

«Завжди наша баба була для мене і, думаю, для всіх, гарною, високою, дуже акуратною жінкою. Відколи пам'ятаю, мала сиве – зовсім біле волосся, гарно зачесане. Ніколи я не бачила її у шляфроці [тобто халаті. – Н. Т.] чи капцях. Коли ми вставали, вона була гарно вбрана і зачесана. Баба рідко усміхалася, а ще рідше сміялася, і це був тихий, короткий сміх. Баба не любила пестливі слова, це теж передалося нам. Коли брала когось з дітей на руки, тулила до себе, але не сюсюкала, не любила коли хтось говорив «бабуня» чи «бабуся», казала: «Я – баба». Деколи Петро говорив до неї «бабуня», але це бабі не дуже подобалося».

Онуки стали сенсом її життя, наповнювали його радістю та щоденними клопотами. 1957 року родина переїхала з вул. Снопківської у будинок на вул. Запорізькій, біля якого був сад. Справжній рай для дітвори... З фруктів цього саду варила, як колись і її свекруха і тезка, різні конфітури і мармоляди. «Решта, що було їй забагато, особливо аличу, роздавала сусідам. Мабуть, вся вулиця

---

²⁷ Лист Анни Франко-Ключко з Торонто до музею // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. Львів: Априорі, 2016. Вип. 19. С. 226–227.

²⁸ Про Анну Франко-Ключко див.: Тихолоз Н. Бранка ностальгії (Анна Франко-Ключко: Повернення) URL: <https://frankolive.wordpress.com/2016/08/06/бранка-ностальгії-анна-франко-ключко/>

²⁹ Франко-Ключко А. Для Тебе, Тату. Київ: Ярославів вал, 2010. С. 350–351.

приходила за сливками. Яблука виставляла за паркан, щоб діти з інших хат не лазили через паркан, коли захочуть яблук», – оповідає онучка Іванка.

Для онуків готувала різноманітні смаколики, уміла догодити кожному, бо перфектно знала кулінарні уподобання усіх членів своєї родини. У музеї у той час уже не працювала (хоча ретельно водила туди своїх онуків, щоб не забували свого коріння, щоб знали і пам'ятали, якого вони роду і чиї нащадки!), займалася винятково домашнім господарством та вихованням онуків. Але ж ЯК займалася! Ось невеличка замальовка з життя Ольги Франко як бабуні та домогосподині у домашньому жартівливому журналі для дітей «Наша хата» (журнал виходив щомісяця в одному екземплярі, головним редактором та автором матеріалів був зять Ольги Франко, чоловік її доньки Віри, пластун і політв'язень Богдан Сітницький (роки життя: 18. 04. 1914 – 29. 01. 1997)) під назвою «Наша Баба не працює!»:

«Кожного дня рано всі дорослі в нашій хаті збираються і йдуть на роботу. Дома лишається Баба, яка не працює. Цікаво, як виглядає день нашої непрацюючої Баби. Про те нам вдалося зібрати доволі точні й достовірні відомості.

Баба встає коло години шостої, коли ще всі сплять, сходить до саду пильнувати, коли буде йти молочарка. З молоком біжить до кухні пражити, рівночасно ставить варити каву, для Петруся манну кашу, Ганю [служниця. – Н. Т.] посилає на Поліклініку за діточим молоком для Орісі. Смарує маслом булку для вуйка Мирона, хліб для Асі, цідить через ситко молоко і подає сніданок.

За той час приходить Ганя, баба летить на базар. Деколи мусить бігти на Галицький базар, або Краківський, якщо на Стрийським нема того, що потрібно, і приносить з базару повну сітку продуктів.

Починається варення обіду в двадцяти риночках. Борщ для вуйка Мирона [Мирон Галушак, чоловік Іванни (Асі), зять Ольги Франко. – Н. Т.] з малою фасолькою, ціджений без капусти, моркви і помідорів; борщ для тети Асі з великою фасолькою, з капустою, без цибулі, м'яско без жилки і без товщиків; для Петруся – шницель; для Віри – густий борщ з обома сортами фасолі. Обід відносить бабці на Радянську [йдеться про матір Ольги Франко, що мешкала на вул. Радянській, тепер вул. Винниченка, і про яку також піклувалася відома кулінарка. – Н. Т.], і зараз бігом назад, бо треба йти з Любкою на балет, а перед тим дати теті Асі підвечірок: чай з молоком, булку з маслом і з медом, Петрусеві – чорний хліб, Любці – чайочок.

В міжчасі покрикує на дітей, щоби були чемні і не галасували.

Пополудні Баба йде до себе нагору відпочити. За хвилину чути з долини голос вуйка Мирона: «Мамо, прошу мені налити чаю». Баба йде на долину наливати вуйкові Миронові чай.

Там вже лишається варити вечерю. Вечерю треба також подати, бо ніхто собі нічого не візьме. По вечері скоро приголомшує дітей спати і знову йде нагору, щоби самій пожитися. Нараз дзвінок. Це Віра пізно вернулася з міста. Баба йде відчиняти двері, бо всі інші вже сплять.

Так приблизно виглядає кожний день нашої непрацюючої Баби».

Так виглядали будні відомої галицької кулінарки Ольги Франко. Крім цього, вона неподалік від хати мала городець, на якому вирощувала усіляку ярину, бо ретельно дбала за якість продуктів, які мала споживати її родина. Тримала курочок, качечок та індиків. Готувала тільки сама, не любила, коли їй допомагали. Служниця могла виконати лише підготовчу роботу: помити чи почистити. Але страву готувала лише Ольга Франко. Щодня свіжу і смачну. Це була її стихія, її натхнення і її шедеври!

У неділю і свята Ольга Франко дуже любила, щоб на столі було щось солодке. Пекла його власноручно на випадок того, щоб мати чим почастувати гостя, якби такий раптом зайшов до хати.

«...Пекла торти, любила цвібаковий з цитриновою масою, горіховий з кавовою, крухий з галяреткою, порічковою власної роботи і горіховою масою. Торти не мали бути високі, бо це міщанство, говорила баба, – свідчить онучка Іванка Міліянчук. – Прикрашала дуже гарно, переважно один край, гарно викладала горішки, райські яблучка, смажені за власним переписом, мандаринки чи порічки, це було дуже кольорове і гарне, а головне – оригінально. Залежно від свят, пекла французькі тістечка з чудовим кремом; такого доброго крему я більше ніколи не їла, він був особливий, а може, як кажуть мої діти, голодне дитинство. Робила нугат [десерт із збитих білків, заварених сиропом, і горіхів. – Н. Т.] з горіхами в сам раз, не пересушений і не рідкий, обов'язково білого кольору. Крухі плячки з яблуками, чи крухий, политий чеколядою з горіхами. Дріжджове тісто, яке місила годину, було знамените. Пампухи – просто чудо! А паски чи просто булочки... Смакота! На кожен день теж було солодке, але переважно медівники по середині з горіхом, чи бішкоптики до чаю».

Оцей смачний спогад про майстерність пані Франкової буде неповним, якщо не згадати й того, що любляча бабуся уміла ще й неабияк потішити своїх внучат, бо ж пекла ще малесенькі кексики для ляльок, з нагоди їх «уродин!» «Кексики були сховані нагорі в її чудовому креденсі; нам, дітям, вона давала по кілька, самому брати було заборонено», – довідуємося зі спогадів пані Іванки Міліянчук. Онук Петро Галушак назавжди запам'ятав смак кругленьких пухкеньких медяників із горішком усередині, якими пригощала його Баба.

Іменини Ольги-Марії Франко, що збігалися з її уродинами, були справжнім родинним святом, на яке сходилися усі – великі і малі. На свято Ольга-Марія Франко виймала з креденсу родинне срібло і вишукано сервірувала ним стіл, що мав бути застелений чистим обрусом (скатертиною). На столі стояла ваза зі свіжими квітами. Дуже любила гладіолуси, айстри, жоржини, бузок, які росли у її садку. У кімнаті Ольги Франко, як згадувала її онука Люба Галушак, завжди стояв букет квітів.

Усю себе віддавала родині, рідко відпочивала. Часом їздила з онуками до Косова чи с. Дори (нині входить до складу м. Яремче). Дуже любила такі хвилини на лоні природи. Любила ходити лісом і, як усі Франки, збирати гриби. Онука

Люба Галушак оповідала мені, що коли її бабуся ішла в ліс по гриби (на яких прекрасно розумілася), то набирала завжди найбільше від інших, так що усі кошички у неї були повні, і навіть ще трохи грибів несла у фартушку – бо ж не влізли у кошик (!).

У спогадах своїх онуків і правнуків Ольга Франко назавжди залишилася доброю бабусяю, символом їх щасливого і смачного дитинства, хранителькою роду і кулінарних традицій. Образ, який вимальовується зі спогадів, що залишили про неї сучасники, є класичним взірцем порядної галицької газдині – акуратної, зі смаком одягненої і охайно зачесаної, суворої у питання хатньої чистоти, стриманої та інтелігентної, дбайливої і ощадної у веденні домашнього господарства, уважної у ставленні до рідних і привітної до гостей, господині, у якої завжди смачно пахне на кухні, у господі й на городі також усе до ладу. Пам'ять про пані Франкову живе у душах не тільки її прямих нащадків, а й усіх тих, хто користав з її переписів та послуговувався її кулінарними книгами.

Natalya TYKHOLAZ

LADY OF THE HOUSE: STROKES TO THE PORTRAIT OF OLHA-MARIYA FRANKO FROM THE BILEVYCH FAMILY

The article examines the way of life and psychological portrait of Olha-Mariya Franko from the Bilevych family. Important attention is focused on her passion for cooking and writing cookbooks. The author recounts the key events in the life of spouses Petro and Olha-Mariya Franko, as well as the difficulties and circumstances that their family had to go through under the Soviet regime. Based on the memories of grandchildren and other family members, the researcher tries to outline the character and habits of Olha-Mariya.

Key words: Olha Franko, biography, Petro Franko, cooking, «The first Ukrainian general-practical cuisine», «National cuisine».